

ПОСТНЕКЛАСИЧНА ФІЛОСОФІЯ (XX – ПОЧ. XXI СТ.)

- **Феноменологія**
- **Неопозитивізм, постпозитивізм**
- **Філософська антропологія**
- **Екзистенціалізм**
- **Фрейдомарксизм**
- **Філософська герменевтика**
- **Структуралізм, постструктуралізм**
- **Постмодернізм**

- + На початку ХХІ ст., суспільство перетворюється
  - на інформаційне: комп'ютерні системи поєднали велику кількість галузей людських знань в єдиний інформаційний простір. Також людство вперше у своїй історії зустрілося із глобальними проблемами – екологічними, економічними, соціальними, проявився суперечливий характер науково-технічної революції та науково-технічного прогресу, які перетворили людину на «одновимірну істоту», зорієнтовану лише на матеріальний фактор розвитку, що, в свою чергу, супроводжується духовною деградацією людей

У людства не існує сьогодні іншого виходу, ніж усвідомити себе **новою, єдиною спільнотою** і в цій новій якості здійснювати свою подальшу еволюцію. Тому **філософія** стає сьогодні глобальною - насамперед за рахунок спільності багатьох проблем, важливих для людства, і сьогодні в арсеналі філософії налічується велика кількість **типів дискурсів**.

+

- ● З одного боку, філософія ХХ ст. є продовженням філософії минулого століття, отже вона ввібрала в себе всі досягнення попередніх етапів розвитку, починаючи з античності, з іншого боку, філософія ХХ ст. дуже відрізняється від усієї попередньої динамічністю розвитку

Розпочата в ХІХ ст. **переоцінка цінностей** посилилась у ХХ ст., відбувся злам старого світогляду, і тому в наш час світоглядні питання набули особливої актуальності. Відтепер людство потребує **нового, глобального світогляду**. Його формування на основі вироблення нової системи цінностей є для сучасної філософії, мабуть, найважливішим завданням

+

- - ХХ-е сторіччя було унікальним і, мабуть, найтяжчим для людства: дві світові і багато локальних війн, революційні процеси та інші політичні потрясіння, науково-технічна революція, вихід людини у космічний простір, фантастичні відкриття і досягнення науки.

Також це сторіччя небаченого розвитку економіки, політики, техніки, а науково-технічний прогрес став постійним джерелом найновітніших технологій та інтеграції виробництва, що охоплюють все більше країн.

СУЧАСНИЙ СВІТ Є **ЕКОАНТРОПОСОЦІАЛЬНИМ**
СВІТОМ, ДИНАМІЧНИМ І НЕСКІНЧЕННИМ, ОТЖЕ
СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ НЕ ПРЕТЕНДУЄ НА
ВОЛОДІННЯ АБСОЛЮТНИМИ ІСТИНАМИ, НЕ
НАВ'ЯЗУЄ СВОЇХ ВИСНОВКІВ У ЯКОСТІ ЄДИНОГО
СВІТОБАЧЕННЯ, ВОНА ЗАКЛИКАЄ ДО
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОЛЮ ЛЮДИНИ І СВІТУ.

Феноменологія є спробою розгляду позадосвідних і позаісторична структур **свідомості**, які забезпечують її функціонування і повністю збігаються з ідеальними значеннями

Ці значення виражаються мовою та психологічними переживаннями.

Представниками феноменології були також Ф. Brentano, М. Heidegger, М. Merleau-Ponty

Феноменологія

Як самостійний
напрямок вона
сформувалася в 20-ті
роки в працях
німецького мислителя
Едмунда Гуссерля
(1859–1938 рр.).

- +
  - **Головною метою** феноменології є розбудова науки про науку, розкриття життєвого світу як світу повсякденного життя, а повсякденне життя розцінюється тут як основа усього пізнання.

Починати вивчати **ЖИТТЄВИЙ СВІТ** і науку необхідно із дослідження свідомості.

Важливою є не сама реальність, а те, як вона сприймається і осмислюється людиною.

СВІДОМІСТЬ МАЄ ВИВЧАТИСЯ ЯК ОСНОВНЕ
ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ.

+

•

○

ОСНОВНИМИ КАТЕГОРІЯМИ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ
Є: ЖИТТЄВИЙ СВІТ, СМИСЛ, ЧИСТА
СВІДОМІСТЬ, ІНТЕНЦІОНАЛЬНІСТЬ,
РЕДУКЦІЯ, НОЕЗІС, НОЕМА.

+

o

ЖИТТЄВИЙ СВІТ є
фундаментальною
передумовою
культури і
цивілізації, він
наповнений
смыслами
свідомості.

•

Саме ці смисли і
даються людині як
об'єкти пізнання.

Тобто ми
досліджуємо
вторинні утворення
життєвого світу і з
НИХ ВИВОДИМО
поняття науки.

НЕОПОЗИТИВІЗМ, АБО ЛОГІЧНИЙ ПОЗИТИВІЗМ

Третій етап у розвитку
позитивізму

Починається у 20-х роках ХХ ст.

Виникає як «Віденський гурток»
під керівництвом **Морітца
Шліка (1882–1936 рр.)**

Буття предмету наповнюється смислом лише тоді, коли воно співвідноситься зі свідомістю. Коли предметне буття і свідомість співставні, буття стає **феноменом** і свідомість **пізнає буття**

Цей пізнавальний акт отримує назву **ноезис**, а предметний зміст – **ноема**

Свідомість постійно спрямовано внутрішньо на об'єкт дослідження, що називається **інтенціональністю**.

**ОТЖЕ ФЕНОМЕНОЛОГІЯ
ЗВІЛЬНЯЄТЬСЯ ВІД
НАТУРАЛІСТИЧНИХ НАСТАНОВ, ЯКІ
НАМАГАЛИСЯ РОЗЧЛЕНУВАТИ
СУБ'ЄКТ І ОБ'ЄКТ. ПРОТЕ СПРОБУ
ФЕНОМЕНОЛОГІЇ ПЕРЕТВОРИТИ
ФІЛОСОФІЮ НА ЩОСЬ, ПОДІБНЕ ДО
НАУКИ ІЗ ВИОКРЕМЛЕНИМИ
СУБ'ЄКТОМ І ОБ'ЄКТОМ, НЕ МОЖНА
НАЗВАТИ ВДАЛОЮ**

**Ідеї Гуссерля суттєво вплинули на подальший розвиток
європейської думки, особливо – на двох його знаних учнів, Макса
Шелера та Мартіна Гайдеггера, які започаткували кілька інших
напрямків у філософії ХХ ст.**

+
•
До «Віденського гуртка» входили філософ і логік **Рудольф Карнап** (1891–1970 рр.), соціолог **Отто Нейрат** (1882–1945 рр.), філософ і математик **Філіп Франк** (1884–1966 рр.) та ін.

Також він увібрав в себе махізм та суб'єктивно-ідеалістичну філософію «логічного атомізму» **Бертрана Рассела** (1872–1970 рр.) і **Людвіга Вітгенштайна** (1889–1951 рр.).

«Логічний атомізм» був варіантом ПОЗИТИВІСТСЬКИХ ПОГЛЯДІВ

Так, Рассел стверджував, що аксіоми математики є ***апріорними логічними положеннями***, отже чиста математика має сенс у світі загальних понять

Він вважав, що пізнання, яке базується на спостереженні, не виявляє сутності предметів. **Комбінації чуттєвих відомостей** є первинними елементами пізнання

НЕОПОЗИТИВІЗМ ЦЕ
«ФІЛОСОФІЯ НАУКИ»,
«ФІЛОСОФІЯ
ПРИРОДОЗНАВСТВА», ВІН
ВИНИК ЯК РЕАКЦІЯ НА
РОЗВИТОК НАУКИ, ЇЇ
МАТЕМАТИЗАЦІЮ І
ФОРМАЛІЗАЦІЮ, КОЛИ
ВИЯВИЛАСЬ **ВІДНОСНІСТЬ**
НАУКОВОГО ЗНАННЯ

Неопозитивізм
претендував на
рішення основних
філософсько-
методологічних
проблем, наприклад,
проблеми
співвідношення теорії
та емпірії

+

○

Матерія й інші
філософські
поняття є
метафізичним
и фікціями, їх
треба
відкинути

●

Неопозитивізм,
відмовившись від
філософії як наукової
теорії, все ж таки
визнавав її аспектом
наукової діяльності, але
з предмету філософії
було виключено усю
світоглядну
проблематику науки.

—

- +
  - Таким чином,
    - ГОЛОВНИМ завданням ЛОГІЧНОГО ПОЗИТИВІЗМУ було відділити істинні наукові поняття і речення від неістинних:

процес з'єднання речень науки з «атомарними фактами» є емпіричною перевіркою, яку М. Шлік назвав **верифікацією**

в процесі верифікації речення не лише перевіряються, але й наділяються СМИСЛОМ

сутність верифікації полягає в ототожненні того, що бачимо, з реальністю

якщо чогось не дано в почуттях чи в поняттях, то того не може бути і в реальності

◦ КРІМ ЦЬОГО, НЕМОЖЛИВО ПІДДАТИ
ЧУТТЄВІЙ ПЕРЕВІРЦІ ЗАГАЛЬНІ
ПОЛОЖЕННЯ, НАПРИКЛАД, ЗАКОНИ
НАУКИ (ЗАКОН ВСЕСВІТНЬОГО
ТЯЖІННЯ, ЗАКОН ПРИБУТКОВОЇ
ВАРТОСТІ ТА ІН.)

Не може бути верифікованим також
знання про минуле і майбутнє, оскільки
вони недоступні спостереженню

Світ є таким, яким він існує в поняттях науки, їх конструюють вчені за законами логіки, отже світ є **системою наукових понять**, а філософія стає методом їх аналізу.

Такий підхід приводить до **суб'єктивізму** в науках, тому що фактично кожний вчений має свій погляд на світ, свою систему наукових понять і речень, що базуються на особистому внутрішньому досвіді.

Отже логічні позитивісти
ще більше **звужили**
предмет філософії,
вважаючи її лише логікою
науки, а потім і зовсім звели
до аналізу мови науки

ПОСТПОЗИТИВІЗМ

Зазначені положення дали підстави англійському філософу **Карлу Раймунду Попперу (1902–1994 рр.)** виступити проти принципу верифікації і замінити його принципом **фальсифікації**

Згідно з фальсифікацією науково-емпірична система має спростовуватись **експериментальним шляхом**

Але фальсифікація розмежовувала лише наукове і ненаукове знання, науку і метафізику, і не могла бути критерієм осмислення речень, що стало початком ***постпозитивізму***

+

○

Поппер
вважав, що
наукове
знання **здатне**
до росту, до
змінювання
шляхом
заміщення
однієї теорії
іншою

•

Також до постпозитивістів
також належать великі
філософи і вчені –

Томас Семюель Кун
(1922–1996 рр.),

Імре Лакатош (1922–
1974 рр.),

Пол Карл Файєрабенд
(1924–1994 рр.),

Стівен Еделстон Тулмін
(1922–2009 рр.) та ін.

Вони поставили перед собою **завдання**
– виявити форми і методи розуміння
розвитку змісту наукового знання

- Вони показали, що логіка науки може бути тільки теорією її розвитку
- З їх точки зору, в «тіло» науки входять також і **філософські твердження**

Історична динаміка знання, що розвивається, викладена **Т. Куном**[†] у його фундаментальній праці «**Структура наукових революцій**» (1962) ○

Історія науки є постійною зміною періодів конкурентної боротьби між різноманітними науковими спілками, члени яких приймають моделі наукової діяльності

У межах такої моделі, або **парадигми**, вирішуються найбільш складні проблеми науки, і це є періодом «**нормальної науки**»

Але під впливом суперечності між теоріями і фактами парадигма наче вибухає, і настає криза, або «**революційний**» перехід до створення нових парадигм

Коли одна з **парадигм** перемагає,
починається новий «нормальний» період
розвитку науки

Такий перехід дозволяє добре фіксувати зміну
наукового знання, переборювати кризу,
перебудовувати фундаментальні положення
теорії.

При цьому Кун заперечує абсолютність
критеріїв науковості і підкреслює їх **історичну
відносність**

Лакатош зображує розвиток науки як постійний процес висунення та уточнення гіпотез

Розвиток історичного знання у його розумінні є безперервною зміною **науково-дослідницьких програм**. У них беруть участь спеціалісти з різних галузей

Таким чином, *зрощуються в єдину систему діяльності* теоретичні і експериментальні, прикладні і фундаментальні знання

- +
  - Проте знання, накопичене попередньою парадигмою, що не узгоджується з **НОВОЮ** парадигмою, відкидається після її краху, а наукові спільки витісняють одна одну

- Отже науковий факт – це є чуттєвий образ з точки зору певної теорії і прийнятої парадигми
- Постпозитивісти вважають, що метою зміни наукового знання є не об'єктивна істина, а реалізація будь-якого завдання, наприклад, побудова компактної і простої теорії
- Поняття істини замінюється поняттям віри, інтересу тощо

Через це Пол
Файєрабенд
стверджує, що
наука є
ірраціональною і
в цьому
відношенні нічим
не відрізняється
від міфу і релігії

Суспільство необхідно звільнити від диктату науки, а науку – від держави і дати їй однакові права із магією.

Фейєрабенд висунув принцип **«методологічного анархізму»**, згідно з яким в науці немає надійних методів і їй все підходить.

Методи ж створюються нами і з часом змінюються.

Необхідно створювати велику кількість теорій, і це буде сприяти їх взаємній критиці, а отже прискоренню розвитку науки

- +
-

ТАКИМ ЧИНОМ, **ПОСТПОЗИТИВІСТИ** ЗБЕРІГАЮТЬ ЗАГАЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК З НАСТАНОВАМИ **НЕОПОЗИТИВІЗМУ**. З НЬОГО ЗАПОЗИЧАЄТЬСЯ, НАПРИКЛАД, ПРОЦЕДУРА АНАЛІЗУ, А ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕВОДЯТЬСЯ ДО СФЕРИ МОВИ.

ДЕЯКІ Ж РЕАЛІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ПОГЛЯДАХ ПОСТПОЗИТИВІСТІВ, НИЗКА ЦІННИХ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ІДЕЙ ПОЄДНУЮТЬСЯ У НИХ З ЕЛЕМЕНТАМИ КОНВЕНЦІОНАЛІЗМУ, ПРАГМАТИЗМУ, ІНСТРУМЕНТАЛІЗМУ І РЕЛЯТИВІЗМУ, А ТАКОЖ З НЕВИЗНАННЯМ **ПРИНЦИПУ ВІДОБРАЖЕННЯ СВІТУ**

- +
-

+

o

Філософська антропологія

Причиною появи є загострення проблеми людини

Засновником філософської антропології ХХ ст. є **Макс Шелер (1874–1928 рр.)**

Його надихнули «філософія життя», феноменологія Гуссерля та багаті дані сучасної йому науки – біології, психології, етнології тощо

Шелер започаткував дуже довгу традицію, і навіть дотепер більшість філософсько-антропологічних питань вивчаються різними течіями його філософії

Предметом філософської антропології є **сфера «суто людського» буття**, власної природи людини, людської індивідуальності

Ця філософія намагається через **антропологічний принцип** пояснити і саму людину, і оточуючий її світ, зрозуміти людину як унікальне явище «життя взагалі», як творця культури та історії

+

- Шелер і його найближчі послідовники дійшов висновку, що людина **майже позбавлена готових інстинктів**, і цей недолік змушує людину створювати власний порядок, що зумовило нове відгалуження життя, яке і стало людиною

Людина є істотою, яка визначається через **недоліки**: вона має неспеціалізовані органи, не має інстинктивних фільтрів, є незахищеною від тиску оточуючого середовища.

Отже **відкритість світу** є майже єдиним принципом зв'язку з ним

Шелер підкреслив це своїм відомим висловом: «Людина сьогодні не знає, чим вона є, але вона знає, що вона цього не знає»

+

•

○

Через недоліки, дефектність, людина будує штучний світ навколо себе, він заступає світ природний, і цим штучним середовищем стає **культура**

Проте культура тут розуміється як **необхідне породження інстинктивно-вітальної сфери людини**, звідси формується етика, право, соціальні інститути тощо

Загальною метою антропології Шелер вважає поєднання конкретно-наукових, філософських та релігійних поглядів на людину, тобто образ людини, розбитий на багато шматочків, має стати єдиним

На сьогодні у
філософській а
нтропології
можна
виокремити
кілька
напрямків:

1) біолого-антропологічний (М. Шелер, Г. Плеснер, А. Гелен, К. Лоренц, ін.),

2) релігійний (Г. Лотце, М. Бубер, С. Франк),

3) культурний (Е. Кассірер, Е. Ротгакер),

4) символічний (М. Еліаде, Ж. Дюран),

5) метаантропологічний (пізній М. Шелер, Н. Хамітов, ін.)

+

•

- Проте в основі своєї усі вони виходять з ідей Шелера, визнаючи наявність природного начала в людині, але як ступеню розвитку **духу**

- Одночасно діяльність духу спирається на силу інстинктів, сам по собі дух є безсилим
- Отже те, що робить людину людиною, є принципом, протилежним життю взагалі, і саме ним є дух
- Таке положення людини було названо **ексцентричним**, таким, що винесено поза межі центру життя
- **Дух** робить людину відкритою до світу, незавершеною, дух створює культуру як «другу природу», середовище існування, всередині якого людина лише й може виживати і бути людиною, і саме в людині Всесвіт знаходить своє **самоусвідомлення**

Екзистенціалізм

Народившись у вченні К'єркегора, віродився у 20-і роки ХХ ст. із посиленням потенціалом, а у 40–60-і роки його атеїстична гілка стала найпоширенішим напрямком у філософії Західної Європи

Вчення пов'язано із переживанням **трагізму буття людини**, в його основі лежать небувалі потрясіння людства у ХХ столітті

Масова свідомість реагує на все це розчаруванням у суспільному прогресі, сумнівами в здатності розуму привести людину до щастя, а в суспільстві розповсюдилися страх, невпевненість та пригніченість

Екзистенціалізм звернув увагу на існування особистості самої по собі

- **Людина є абсолютною цінністю**, володіє розумом і здатна йти назустріч подіям і переборювати перешкоди.
- Людина утворює свій особливий світ, він є не фізичним об'єктивним існуванням, а «чистою суб'єктивністю».
- Переживання суб'єктом свого «буття в світі» є існуванням, **екзистенцією**.
- Таким чином, екзистенціальне буття – це є сама людина, її свідомість. В цьому бутті (свідомості) і проявляється **єдність об'єкту і суб'єкту**

ОДИН ІЗ ЗАСНОВНИКІВ
АТЕЇСТИЧНОГО
ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ -
МАРТІН ГАЙДЕГґЕР
(1889–1976 РР.)

Він підкреслював, що суще є певними предметами і явищами, а буття не є чимось певним, його сутність міститься в **екзистенції**

Оскільки людина є «буттям в світі», то світ – це є світ для людини і в людині, поза людським існуванням **буття не має сенсу**

Взагалі, навколишній світ виявляється та існує до того часу, поки існує людина

Схожою є позиція **Жана-Поля Сартра (1905–1980 рр.)**

Стверджував, що не існує об'єкту без суб'єкту. **Людина** є істотою, через яку взагалі існує світ

Навіть **сприйняття часу** залежить від суб'єкту, від його налаштованості (Тому більшість екзистенціалістів відрізняють звичайний, фізичний час, як щось кількісне, щось, що має кінець, від якісно неповторного часу, який виступає як життя людини)

Існування не є вічним, воно чимось **обмежується - обмежується ніщо, небуттям**

+

- • Отже згідно із екзистенціалізмом основним настроєм людини є приреченість, тривога, безнадійність, **страх**. Звідси робиться висновок про фатальну ворожість світу людині.

- Людина не може запобігти страху ще й тому, що існування – це є завжди вибір себе, своєї сутності, **свободи**
- Вибір є вольовим зусиллям, тобто він є **ірраціональним**
- Екзистенціалізм підносить страх до головного принципу життя людини і, таким чином, відриває це почуття від соціальних умов, **визначаючи його цінним**.

+

○

Тому базовим
елементом
екзистенційного
вчення є проблема
свободи

●

- За Сартром **свобода** полягає в можливості обирати самого себе, бути самим собою, а значить і бути відповідальним за своє буття
  - Людина **приречена бути вільною**, якщо вона не є свободною, то її взагалі не існує
  - Справжнє, вільне буття є буттям віч-на-віч зі смертю. **Свобода є абсолютною**, і лише смерть звільняє людину від усякого обмеження
-

Релігійні екзистенціалісти
(К. Ясперс, Г. Марсель) вважають,
що свобода – це є екзистенція.

Свободу можна знайти лише в тому, що ми
називаємо Богом. **Бог і свобода** є нероздільними
Саме існування не є вічним, воно обмежується
Богом

- + ● Гайдеггер теж розумів свободу як вибір, як необхідність поставити себе перед смертю, і тоді людина вільна від влади предметного і соціального світу і опиняється перед обличчям буття, тобто «ніщо».

Свобода в екзистенціалізмі є важким тягарем, який несе кожна людина, оскільки вона є особистістю. Можна відмовитись від вибору, але і тоді людина здійснює вибір, відмовляючись від можливості здійснитися

Проблема вибору загострюється в так званих «ситуаціях на межі», **граничних ситуаціях** – психічному стані, який дозволяє безпосередньо пізнати справжню дійсність (страждання, провина, страх, смерть)

Карл Ясперс (1883–1969 рр.) вважав, що такі ситуації є формою руйнування звичайного, повсякденного людського буття, в результаті чого людина постає перед обличчям життєвої прірви і може осмислити неминучість смерті, підготувати себе до цього

Смерть розуміється в екзистенціалізмі не як припинення життя, а як чекання

Справжня свобода є свобода смерті

Альбер Камю
(1913–1960 рр.) у
своєму знаному творі
«Міф про Сізіфа. Есе
про абсурд» стверджує,
що є лише одне дійсно
серйозне питання –
питання про
самогубство

+

•

○

Усвідомлюючи
абсурдність буття
людини в світі,
відсутність сенсу,
людина постійно
вимушена ставити собі
одне й те саме
питання: «Чи
заслуговує життя того,
щоб жити, чи ні?»

Думати про це і
означає відповідати на
основне питання
філософії

- + • У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ. В ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМІ
- ПОЧИНАЮТЬ ЗДІЙСНЮВАТИСЯ СПРОБИ РЕФОРМУВАННЯ (ЗВІЛЬНИТИСЯ ВІД КРАЙНОЩІВ ІРРАЦІОНАЛІЗМУ, ВКЛЮЧИТИ ДО СЕБЕ ПРИРОДНИЧОНАУКОВУ І СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНУ ТЕМАТИКИ ТОЩО). У ЦІЛОМУ, ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ СТАВ ЕКЛЕКТИЧНИМ – БУЛИ СПРОБИ ЙОГО З'ЄДНАННЯ З ПЕРСОНАЛІЗМОМ, ФРЕЙДИЗМОМ, МАРКСИЗМОМ

Однак сутність цієї філософії не змінилась і поступово вона модифікується і яскраво проявляє себе в літературі та мистецтві (Ж.П. Сартр, А. Камю, Ф. Кафка, А. де Сент-Екзюпері, ін.). Філософія екзистенціалізму не втрачає свого значення, оскільки торкається найтонкіших струн людської душі, найважливіших загальнолюдських цінностей

Фрейдомарксизм

Сформувався як течія в 20-ті роки ХХ ст., а в 60-ті набув популярності по всій Європі

Розвивався в рамках так званої Франкфуртської школи, але відокремився від неї і став самостійною течією філософії

Є **синтезом** ідей К. Маркса і З. Фрейда, неофрейдизму і неомарксизму, філософської антропології, екзистенціалізму

Представники: **Еріх Фромм (1900–1980 рр.),**
Герберт Маркузе (1898–1979 рр.), Вільгельм
Райх (1897–1957 рр.)

Г. Маркузе і В. Райх бачили боротьбу **безсвідомих інстинктів** (до життя і смерті, до насолоди і руйнування тощо) основними факторами, що визначають поведінку людини, розвиток суспільства і міжособистісних відносин

Г. Маркузе в роботі **«Ерос і цивілізація. Філософське дослідження фрейдизму»** (1955) вирішує проблему конфлікту між індивідуальним і соціальним буттям, виходячи з ідеї біопсихологічної перебудови людини на основі **«нової чуттєвості»**

Становище людини в світі як природної і надприродної (соціальної) істоти порструктуралізму оджує основну **історичну дихотомію**, а саме: поруч із прагненням до свободи і незалежності в людині вкорінено прагнення до безпеки, яке приймає різні форми

Тому поруч із бажанням бути вільною людина іноді **бажає втекти від свободи**. Така двоїстість лягла в основу цілісної концепції людини **«гуманістичного психоаналізу»** як засіб для подолання відчуження і набуття людьми «самості» замість уявного буття

+

•

○

Е. Фромм поставив у центр уваги проблему людини у соціокультурному вимірі

- найвідомішою роботою є «Втеча від свободи» (1941)
- людині ХХ ст. властиві **адаптивні механізми**, які компенсують її біологічну слабкість в нових суспільних умовах
- сформував теорію **«авторитарної особистості»**, досліджуючи поведінку німецьких громадян в період становлення фашизму
- **авторитарна особистість** – це представник середніх верств, дрібний буржуа, схильний до підпорядкування авторитету. Для нього характерними є любов до сильного і ненависть до слабкого, обмеженість світогляду, ворожість і недовіра до ближнього, ненависть до незнайомця тощо

Таким чином, **характеристиками людини** стають відчуженість і протиріччя людського співіснування із природою, собою, усвідомлення своєї безпорадності перед силами і суспільства, і природи

Це перетворюється на джерело сорому, тривоги, почуття провини, які людина намагається перебороти в своєму **індивідуальному існуванні**

Філософська герменевтика

- Напрямок у філософії та гуманітарних науках, де **розуміння** розглядається як умова соціального буття
- Була однією з відповідей на посилені **пошуки методів в гуманітарних науках**, оскільки вони завжди «страждали» від складного предмету
- Біля її **витоків** стоять філософи XIX ст. Ф. Шлейєрмахер, В. Дільтей, які вивчали тексти для здобуття історичного осягнення дій і подій минулого, а також М. Гайдеггер, який **но-новому** осмислив саме життя людини, оновивши герменевтичний підхід як філософський

+

- В ХХ ст.
  - **філософська герменевтика** є вченням про розуміння та наукове досягнення сфери культури

- **Ганс-Георг Гадамер (1900–2002 рр.)**, який надав герменевтиці універсального характеру і статусу філософського методу
- Він виклав основні ідеї у праці **«Істина і метод»** (1960)
- Згідно із ним герменевтика як **теорія розуміння** не є здатністю до відтворення авторського тексту, а є можливістю продовження історії тексту через власне його прочитання інтерпретатором

Він ставить наголос на поясненні
природи розуміння, його умов

Історичність та скінченність людського
життя стають в його розумінні підґрунтям,
основою герменевтики

Метою герменевта є входження, вживання
у *внутрішній світ автора* завдяки
процедурі фіксації змістовного і
граматичного планів тексту

Головними
категоріями
герменевтики є:

Розуміння

Інтерпретація

Текст

Смисл

Герменевтичне коло

Текст вже не є сторінками книги, він є самою культурою, †
все знання про світ людини можна розглядати як «текст»
самого життя, яке і є предметом розуміння

Розуміння – є метод
проникнення у смисл
тексту, що передбачає
синтез розуміння
історичного контексту
та позицій реальних
проблем свого (сучасного)
часу

Можна сказати, що в
діалозі, який веде філософ
із текстом, присутні три
складові: текст,
інтерпретатор тексту, час

Герменевтика вважає, що філософія має справу з традиціями, які інтерпретуються в часі

Ми осмислюємо минулу культуру і, як наслідок, самих себе і суспільство в контексті «життєвого досвіду», «досвіду історії».

Таким чином, людина не тільки теоретично пізнає життя, але й здобуває життєво-практичний досвід.

Термін **герменевтичне коло** вказує на циклічний характер розуміння, а як принцип пов'язує пояснення і розуміння: для того, щоб щось зрозуміти, це треба пояснити, і навпаки

Для розуміння цілого необхідно зрозуміти його окремі частини, а для розуміння окремих частин необхідно мати уяву про смисли цілого.

Звідси така велика увага до смислів будь-якої інформації. Сміслом може володіти не тільки слово, речення, текст, але й те, що відбувається навколо нас

- +
  - Французький філософ **Поль Рікьор (1913–2005 рр.)** вважає, що розуміння завжди супроводжується пізнанням і є «етапом в роботі з присвоєння смислу»

**Саме завдяки
смислам можна
почути «людські
голоси» і за їх
допомогою
проникнути в Дух
минулих епох або
чужих культур**

Ось чому будь-який текст стає джерелом багатьох тлумачень, що може привести до ***конфлікту інтерпретацій***

Михайло Бахтін (1895–1975 рр.) свого часу вважав, що розуміння, інтерпретація тексту носить активний, творчий характер: це діалектичний процес, діалог різних культурних світів і конфлікт смислів. Герменевтика і досі залишається діючим підходом у вивченні людини і світу

Структуралізм

- Напрямок філософії ХХ ст., який теж шукав нові шляхи розвитку **гуманітарного пізнання**
- Виступив під гаслом **об'єктивності та наукової суворості** у гуманітарних науках та був сприйнятий як філософський підхід, який відповідає добі науково-технічної революції
- Широкого розповсюдження структуралізм набув у Франції, де фактично виявився єдиною філософською альтернативою ірраціоналістичним та суб'єктивістським тенденціям, які заперечували саму можливість об'єктивного наукового знання

**Провідні
представники:**

**етнолог Клод Леві-Строс
(1908–2009 рр.)**

**психоаналітик Жак Лакан
(1901–1981 рр.)**

**літературознавець Ролан
Барт (1915–1980 рр.)**

**історик культури Мішель
Фуко (1926–1984 рр.) та інші**

Майже в усіх структуралістів, окрім Леві-Строса, з часом стали помітними характерні концептуальні зсуви, тож Барт, Лакан, Фуко сприймалися від початку як прибічники структуралізму, потім як прибічники постструктуралізму

Отже загальну **періодизацію** можна умовно визначити так:

- 1950–1960-ті рр. – **структуралізм** (іноді – предструктуралізм);
- 1970-ті рр. – **співіснування структуралізму та постструктуралізму;**
- 1970–1980-ті рр. – **постструктуралізм.**

+

- Ще до появи французького структуралізму вже склався особливий метод наукового дослідження, який отримав назву «структурний аналіз»

- Сутність його полягає у виділенні та вивченні структури як сукупності «прихованих відносин» між елементами цілого, що можливо реалізувати лише силою абстракції
- При цьому відбувається мислене відволікання від субстратної (тобто – фізичної, речовинної) специфіки елементів, а враховуються лише їх «реляційні властивості», тобто такі, що залежать від відносин, які пов'язують одні елементи з іншими
- Це закріпилося як вихідний принцип структурного аналізу – методологічний примат відносин над елементами у системі

Ще одним
методологічним
принципом став
примат синхронії
над діяхронією:

структурний аналіз передбачає
відволікання від розвитку
системи, її взаємодій та змін у
різні моменти часу (діяхронія)

він зосереджується на вивченні
внутрішніх механізмів статичної
системи, внутрішніх взаємодіях
елементів, які співіснують у той
самий момент (синхронія)

Представники французького структуралізму перенесли **метод структурного аналізу мови** на більш складні **феномени культури**

Мова є фундаментом усього духовного життя, тому в основі культурної творчості знаходяться мовні структури, які зумовлюють **мислительну діяльність людини**

Усі продукти соціокультурної творчості є мовами особливого роду – **знаково-символічними системами**

Культура

розглядається Клодом
Леві-Стросом як

«ансамбль символічних
систем», до яких

відноситься, перш за
все, мова, мистецтво,
релігія, наука

- Він використовував елементи лінгвістичної методології для дослідження **несвідомих культурних систем** первісних народів
- Вихідним способом його досліджень стало виокремлення так званих **бінарних опозицій** (природа–культура, рослинне–тваринне, сире–варене тощо), вивчення складних явищ культури (наприклад, системи спорідненості) як пучків диференціальних ознак

Отже усі культурні системи життя первісних народів – правила шлюбу, терміни спорідненості, міфи, ритуали, маски – розглядаються Леві-Стросом як мови, як **несвідомі функціональні системи позначення**, всередині яких відбувається своєрідний обмін повідомленнями, передача інформації

Леві-Строс був майже єдиним, хто відкрито визнавав себе структуралістом, погоджуючись із визначенням своєї філософсько-методологічної програми як «**кантіанства без трансцендентального суб'єкту**», коли знання обґрутовується **безособовими механізмами функціонування культури**

+

○

Жак Лакан закликав повернутися до «істинного» Фрейду і доводив, що існує глибинний зв'язок між структурами мови та механізмами несвідомого (безсвідомого) у психіці людини

●

Він будує **культурологічну концепцію особистості**, згідно із якою існує принципова залежність індивіду від оточуючих його людей («інших») як носіїв символічного – сукупності соціальних норм, приписів тощо

—

Отже індивід отримує їх вже готовими, переважно несвідомим шляхом, і, таким чином, суб'єкт у Лакана є носієм не свідомості, культури, а лише їх функцією, перетином різних символічних структур.

Сам по собі **суб'єкт є ніщо**, порожнеча, що наповнюється культурним змістом, тому Лакан назвав свою концепцію особистості (структура замість особистості) трагічним антигуманізмом, яка розпорошує ілюзію про людину як про вільну та дієву істоту

+

○

**СХОЖИХ
ВИСНОВКІВ
ДОТРИМУЄТЬСЯ
Мішель Фуко,
але на базі
наукового
матеріалу**

●

У роботі «Слова та речі. Археологія гуманітарних наук» (1966) він досліджує правила наукової мови, система яких передбачає виникнення наукових дисциплін.

Мимоволі натуралісти, економісти та граматики застосовували одні й ті самі правила для визначення об'єкту своїх досліджень, формування понять та теорій

●

+

•

○

Такі
правила
Фуко
називає
епістемою

Епістема являє собою загальні правила та передумови пізнання, які діють в різних сферах культурного життя, їх приховано у безсвідомому, вони є постійними, інваріантними основами та моделями, згідно із якими будуються культурні феномени певної епохи

Згодом це приводить Фуко до
«антисуб'єктної» позиції, яку він
завершив:

На його думку, саме **поняття «людина»** є явищем
тимчасовим в історії наукового та філософського
пізнання, яке зумовлено специфічною епістемою
кінця XVIII ст., воно **приречено на зникнення** через
зміну однієї епістеми іншою

Продовжуючи **критику сучасної цивілізації**, яка визначається наукоємністю, Фуко поглиблює ніцшеанську думку про те, що **«воля до влади»** є зворотнім боком **Логосу**

Та навіть більше, він вважає вірним і антитезу – що **«жага пізнання»** є зворотнім боком **«волі до влади»**

Ця думка є очевидною у його роботах **«Наглядати та карати» (1975)** та **«Жага пізнання. Історія Сексуальності. Т. 1» (1976)**

- +
  - - На думку Фуко, знання є не просто атрибутом влади, **знання є сама влада**, тому що вони є нероздільними

Отже, якою є влада, таким є і знання. Філософ виділяє **три періоди у процесі генерації знання**:
Античність – Середньовіччя
– Новий час, в яких будуються **відповідні матриці виробництва знання**: міра – огляд – опитування

Фуко належить також формула: **де є
влада, там є й опозиція**

На його думку, влада не існує без спротиву, і неможна говорити про владу та контрвладу як про автономні субстанції. Більше того, Фуко наполягає, що сам спротив реалізується, як правило, у **категоріях тієї парадигми влади**, яка є панівною у конкретну епоху

Постструктуралізм

Це загальне поняття низки підходів у соціально-гуманітарному та філософському пізнанні 1970–1980-х рр. в період наукової зацікавленості **в етиці індивідуалізму**, етиці гедонізму (дозволеність усіх бажань та насолод, розкріпачення бажань та пошук задоволення у будь-якому життєвому акті)

Це є філософія зворотнього боку структури, коли тіло та влада стають об'єктами первинного інтересу та означають більше, ніж мова та об'єкт

+

•

○

Постструктуралізм,
заперечуючи
соціальність,
акцентується на
недиференційованості,
самодостатності події;
дух протиріччя домінує
над кожною субстанцією

Вводиться новий
понятійний апарат,
концепції, підходи,
емоції та афекти,
випадковості,
фрагментарності,
різномірності, машинні
механізми та біологічні
конструкції

Загальним у постструктуралізмі залишається сумнів, **критика суб'єкту** (його присутності, наявності, уявлень), елементи релятивізму

Він концептуально знімає систему протиставлень, абсолютизує відмінності (сингулярність, партикулярність), «тексти», «дискурси», характеризується інтертекстуальністю, розмиванням жанрових критеріїв філософського міркування.

Це є остаточним розпорошенням традиційного способу мислення, і такий підхід очевидно було продовжено та розвинуто у такій суперечливій думці, як

філософія постмодернізму

Представники постмодернізму

Р. Барт,

Ж. Лакан,

М. Фуко,

Ж. Бодрійяр,

Ж. Дельоз,

Ф. Ґваттарі,

Ю. Кристева,

Ж.Ф. Ліотар,

Ж. Дерріда,

Р. Рорті та ін.

ПОСТМОДЕРНІЗМ

починається з робіт постструктуралістів **Жака Дерріди (1930–2004 рр.)** та **Жиля Дельоза (1925–1995 рр.)**

зміст оформленого постмодерністського світогляду є переважно **критичним та негативним**, він не стільки створює нове знання, скільки культивує сумніви щодо вірності старого

постмодернізм у філософії бере початок у епістемологічній кризі та усвідомленні **краху проекту Просвітництва**, який і сформував модерн

До **факторів**, що привели до появи постмодернізму належать:

**1) вичерпаність
керівного потенціалу
держави,**

**2) антигуманність
процесів
технологічної
комунікації,**

**3) активне
включення до
соціального процесу
нових соціальних
груп (феміністи,
екологи тощо)**

Мислителі-постструктуралісти, чия філософія стала вихідною для постмодерністського світогляду, відстоюють неможливість об'єктивного пізнання та відсутність критеріїв достовірності, отже ними встановлюється **принцип методологічного сумніву** стосовно усіх позитивних істин, настанов та переконань

Легітимність ідеалів модерну, його авторитети та цінності викриваються як щось ірраціональне, безпідставне, руйнівне. Прогрес, істина, смисл, порядок, справедливе суспільство, – усе, що можна назвати «логоцентричною традицією», за висловом Дерріда, – усе проголошується **елементами політичних ідеологій та міфів**

В основу
світогляду
постмодернізму
покладено
принципи – як
відповіді на нові
проблеми нового
світу:

космізму,

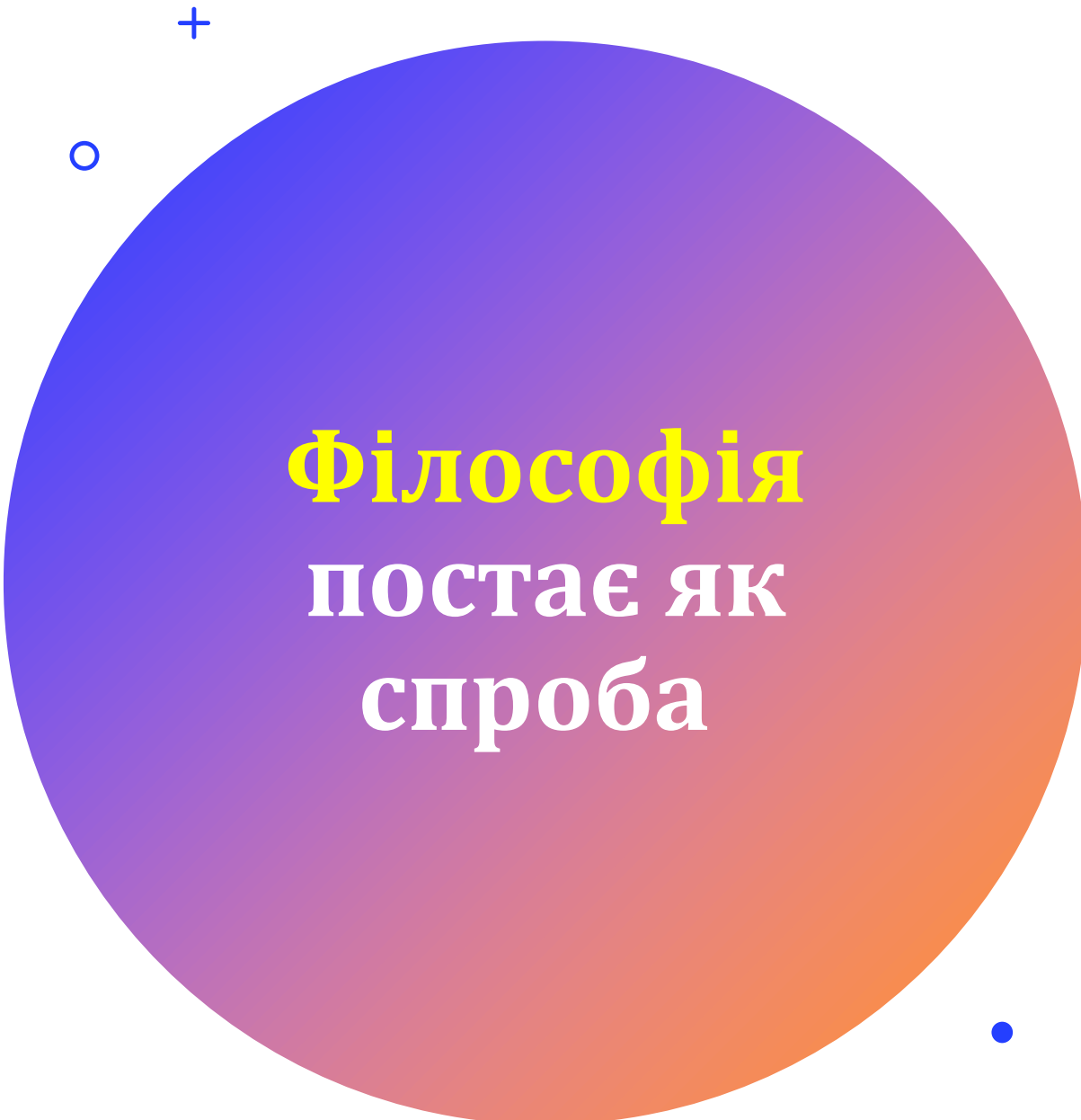
екологізму,

фемінізму,

постгуманізму,

нової сексуальності
тощо

Філософія
постає як
спроба

перебороти та
одночасно
зберегти сучасний
світоглядний
потенціал,
використовуючи
раціональну
еклектику, давні
софістські
дискурси,
риторику,
соціологію,
психологію

Постмодернізм **унікає тоталітарних моделей**,
що пов'язано зі зміною пізнавальної парадигми
та позиції суб'єкту як центра та джерела
системи світоглядних уявлень

Основним методом стає **деконструкція** (Дерріда) –
розбирання–збирання, письмо–читання, що
спрямовує людину до звільнення від руйнівного та
деформуючого впливу репресивної держави

+

•

○

Особливостями культурного простору постмодерну можна вважати

- Недовіра до метанаративу (за Ж.Ф. Ліотаром);
- Актуалізація простору гри, перш за все – мовної;
- Плюралістичність, поліваріантність, тобто свідомий еkleктизм;
- Посилення значення концепту діалогу, діалогічного простору культури;
- Реабілітація інтуїтивного осягнення реальності;
- Інтерес до маргінальності та божевілля (шизоаналіз в Ж. Дельоза та Ф. Ґваттарі, маргінальність у М. Фуко);
- Критика християнської моралі та пошук нових форм релігійності;
- Нелінійність світосприйняття;
- Необхідність нового діалогу з природою;
- Включення масової культури до сфери культурологічних досліджень;
- Естетизація нищого та потворного;
- Проблема гендеру, тілесності, ідентичності;
- Розгляд усіх феноменів як текстових явищ – сон як текст, світ як текст, історія як текст тощо;
- Іронічне цитування світової культури;
- Увага до культурних практик, концептів повсякденності та приватного життя.

Філософія постмодернізму у повній мірі відповідає ситуації, що склалася, вона є співзвучною їй

Представники намагалися не просто осмислити світ у нових поняттях, але й спробували відповісти на найболючіші запитання людства

Наприклад, **Фуко** досліджує «технології влади» – механізми влади та нормуючі практики, що породжують знання. **Лакан** вивчає особливості впливу системи «реальне-уявне-символічне» на людську культуру

+

- **Жан-Франсуа Ліотар (1924–1998 рр.)**
- позначив цю ситуацію у роботі «Стан постмодерну» (1979)

Він підкреслює, що **продуктом раціоналістичного індустріального прогресу** стали тоталітаризм, протистояння півночі та півдня, безробіття та Аушвіц. Отже **метанаратив**, владний наратив, що породив усі ці руйнівні явища, втратив легітимність та довіру, а отже потребує перегляду

+

○

Дерріда, у свою чергу, пов'язував деконструкцію із руйнуванням ідейної програми розуму, із трансформацією логосу

●

Він підкреслював **вторинність культурної ситуації**, коли коментуються тексти минулих часів та виявляються залишки логічного смислу

—

Таким чином, слід відзначити, що суттєвою характеристикою сучасної західної філософії є її **різноманітність**, що знаходить прояв як у світоглядній орієнтації, так і в методологічних настановах

Західна філософія ХХ –початку ХХІ ст. відображає духовні запити сучасного людства, соціальні і духовно-моральні проблеми становлення і розвитку сучасного інформаційного суспільства.

В цьому плані її слід розглядати як цінний загальнолюдський досвід (і конструктивний, і негативний) осмислення реалій сучасного світу

Отже сучасний світ постмодерну є не світом предметів, а світом знаків, моди, реклами, спокуси, навіювань, химер, – що зближує його певним чином із Середньовіччям та простором міфу

Та в цілому постмодерн являє собою стан кризи, переходу, повороту.

Це умонастрій, а не лише філософія